BUDJET TASHKILOTLARIDA BUXGALTERIYA HISOBINI TASHKIL ETISH

Asrorov Dalerjon Zafarovich
O‘zbekiston respublikasi
Bank moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobini tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlari tadqiq etilgan. Budjet tashkilotlarida moliyaviy-xo‘jalik operatsiyalarini buxgalteriya hisobida to‘g‘ri va o‘z vaqtida aks ettirish, budjet mablag‘laridan maqsadli hamda samarali foydalanishni ta’minlashda buxgalteriya hisobining o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, budjet tashkilotlarida hisob siyosatini shakllantirish, moliyaviy hisobotlarni tuzish, hisob-kitoblarni yuritish, aktiv va majburiyatlarni hisobga olish jarayonlarida uchraydigan muammolar tahlil qilingan. Buxgalteriya hisobini raqamlashtirish, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, hisob ma’lumotlarining shaffofligi va ishonchliligini oshirish hamda ichki nazorat mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: budjet tashkilotlari, buxgalteriya hisobi, hisob siyosati, budjet mablag‘lari, moliyaviy hisobot, budjet hisobi, aktivlar, majburiyatlar, daromadlar va xarajatlar, ichki nazorat, raqamlashtirish, axborot texnologiyalari.

Davlat byudjeti ko‘lamining kengayib borayotgani buxgalteriya hisobini takomillashtirish zaruratini yanada kuchaytirmoqda. Xususan, 2024-yilda davlat byudjeti daromadlari 274,4 trln so‘mni, xarajatlari esa 310,9 trln so‘mni tashkil etgani qayd etilgan. Ijtimoiy soha xarajatlari 152,3 trln so‘m bo‘lib, shundan ta’limga 71,2 trln so‘m ajratilgani ta’kidlanadi. Bu raqamlar byudjet

mablag‘lari hajmi katta ekanini va ularni boshqarishda hisob tizimi sifatiga bo‘lgan talab yuqori ekanini ko‘rsatadi.

Mazkur dolzarblik O‘zbekiston Respublikasi normativ-huquqiy hujjatlarida ham o‘z ifodasini topgan. Jumladan, “2024-yil uchun O‘zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunida konsolidatsiyalashgan byudjet taqchilligining cheklangan miqdori YaIMning 4 foizi miqdorida belgilanishi byudjet mablag‘laridan foydalanish ustidan nazoratni, hisobning aniqligi va tahliliy imkoniyatlarini kuchaytirishni talab etadi.

Paxtakor tuman 1-son politexnikumida moliyaviy faoliyatni tashkil etish va nazorat qilish universitetning buxgalteriya bo‘limi tomonidan amalga oshiriladi. Mazkur bo‘lim universitetning barcha moliyaviy operatsiyalarini hisobga olish, byudjet mablag‘lari hamda byudjetdan tashqari tushumlarning harakatini nazorat qilish, moliyaviy hisobotlarni shakllantirish va taqdim etish vazifalarini bajaradi. Universitetda buxgalteriya hisobi O‘zbekiston Respublikasining byudjet tashkilotlari uchun belgilangan amaldagi me’yoriy-huquqiy hujjatlari asosida yuritiladi. Universitet buxgalteriya bo‘limi ma’lum tashkiliy tuzilishga ega bo‘lib, unda moliyaviy hisob-kitob jarayonlarini amalga oshiruvchi bir nechta xodimlar faoliyat yuritadi. Odatda buxgalteriya bo‘limi tarkibiga bosh buxgalter, bosh buxgalter o‘rinbosari, bir necha nafar buxgalterlar, kassir hamda moddiy boyliklar hisobini yurituvchi mutaxassislar kiradi. Umuman olganda, buxgalteriya bo‘limida o‘rtacha 5–3 nafar xodim faoliyat olib boradi. Bosh buxgalter buxgalteriya bo‘limi faoliyatini boshqaradi hamda moliyaviy hisobotlarning to‘g‘ri va o‘z vaqtida tuzilishi uchun javob beradi. U universitetning byudjet mablag‘laridan maqsadli foydalanilishini nazorat qiladi, moliyaviy intizomni ta’minlaydi va barcha buxgalteriya hujjatlarining qonunchilik talablariga muvofiq yuritilishini ta’minlaydi.

Bosh buxgalter o‘rinbosari bosh buxgalterga yordam beradi hamda ayrim moliyaviy yo‘nalishlar bo‘yicha hisob-kitob ishlarini nazorat qiladi. U moliyaviy hujjatlarning rasmiylashtirilishini tekshiradi, hisobot ma’lumotlarini umumlashtiradi va zarur hollarda bosh buxgalter vazifalarini bajaradi. Buxgalterlar universitetning daromad va xarajatlarini hisobga olish, kontrakt asosida tushgan mablag‘larni hisoblash, xodimlar ish haqini hisoblash, tovar va xizmatlar uchun to‘lov hujjatlarini rasmiylashtirish kabi vazifalarni bajaradilar. Kassir universitet kassasida naqd pul mablag‘lari bilan bog‘liq operatsiyalarni amalga oshiradi, pul mablag‘larini qabul qiladi va beradi hamda kassa hujjatlarini yuritadi. Moddiy boyliklar hisobchisi esa universitetga kelib tushgan asosiy vositalar, inventarlar va boshqa moddiy resurslarning hisobini yuritadi hamda ularning harakatini nazorat qiladi. Shu tarzda tashkil etilgan buxgalteriya tizimi universitetning moliyaviy faoliyatini samarali yuritish, mablag‘lardan maqsadli foydalanishni ta’minlash va moliyaviy hisobotlarni o‘z vaqtida tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Paxtakor tuman 1-son politexnikumida buxgalteriya hisobi byudjet tashkilotlari uchun belgilangan amaldagi me’yoriy-huquqiy hujjatlar asosida yuritilib, unda byudjet mablag‘lari, byudjetdan tashqari tushumlar (asosan kontrakt to‘lovlari), shuningdek ilmiy va xo‘jalik faoliyati bilan bog‘liq mablag‘lar alohida hisobga olinadi. 2021–2025 yillar davomida buxgalteriya hisobini yuritish amaliyotida ijobiy jihatlar bilan bir qatorda bir qator muammoli holatlar ham kuzatilgan.

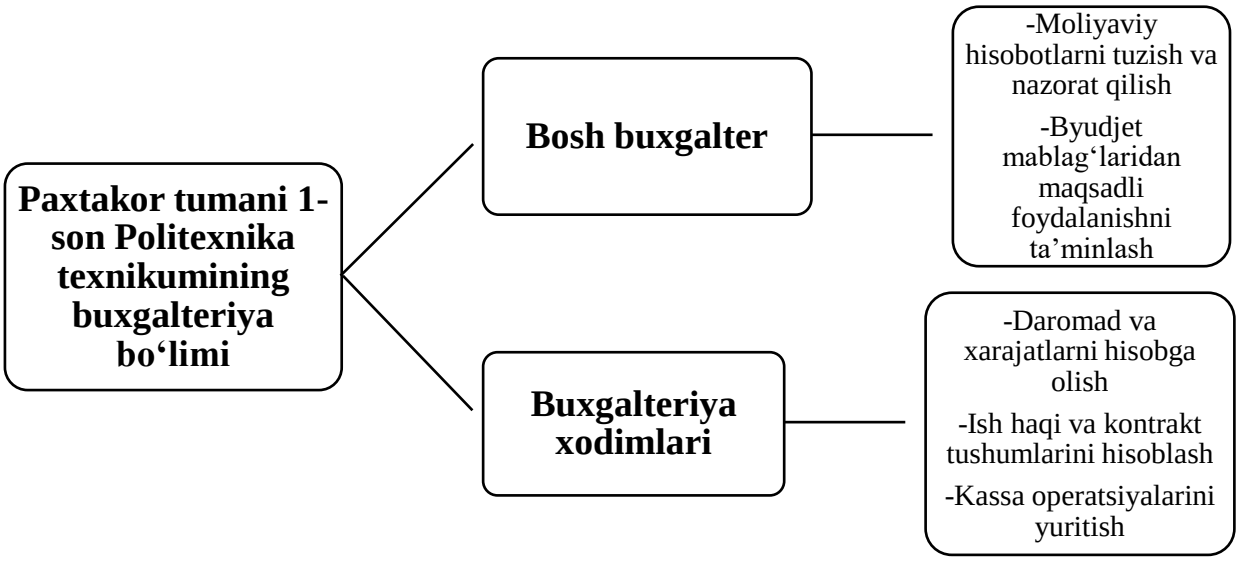

1-rasm. Paxtakor tuman 1-son politexnikumi buxgalteriya bo‘limining tashkiliy tuzilmasi va asosiy vazifalari

Manba: *muallif tomonidan tuzilgan*

Ushbu rasmda Paxtakor tuman 1-son politexnikumi buxgalteriya bo‘limining tashkiliy tuzilmasi hamda uning asosiy vazifalari ko‘rsatilgan. Buxgalteriya bo‘limi bosh buxgalter va buxgalteriya xodimlaridan iborat bo‘lib, ular moliyaviy hisobotlarni tuzish va nazorat qilish, byudjet mablag‘laridan maqsadli foydalanishni ta’minlash, daromad va xarajatlarni hisobga olish, ish haqi hamda kontrakt tushumlarini hisoblash, shuningdek kassa operatsiyalarini yuritish kabi vazifalarni bajaradi.

Paxtakor tuman 1-son politexnikumida buxgalteriya hisobi byudjet tashkilotlari uchun belgilangan amaldagi me’yoriy-huquqiy hujjatlar asosida yuritilib, unda byudjet mablag‘lari, byudjetdan tashqari tushumlar (asosan kontrakt to‘lovlari), shuningdek, ilmiy va xo‘jalik faoliyati bilan bog‘liq mablag‘lar alohida hisobga olinadi. 2021–2025 yillar davomida buxgalteriya hisobini yuritish amaliyotida ijobiy jihatlar bilan bir qatorda bir qator muammoli holatlar ham kuzatilgan. 2021-yil yakunlari bo‘yicha universitetning xarajatlar smetasi ijrosi tahlil qilinganda, tasdiqlangan reja 40

234 168 ming so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, kassa xarajatlari 38 633 501,5 ming so‘mga, faktik xarajatlar esa 37 691 151,5 ming so‘mga teng bo‘lgan. Natijada faktik ijro darajasi 93,68 foizni, kassa ijrosi esa 96,02 foizni tashkil etgan. Bu holat reja va faktik xarajatlar o‘rtasida qariyb 6,32 foizlik tafovut mavjudligini ko‘rsatadi. Mazkur tafovut smetani shakllantirishda ayrim xarajat moddalari bo‘yicha ehtiyotkorlik bilan yuqori reja belgilanganini yoki yil davomida ayrim rejalashtirilgan tadbirlar to‘liq amalga oshirilmaganini anglatadi.

2022-yilda xarajatlar smetasida keskin qisqarish kuzatilgan. Jumladan, 2021-yilda jami rejalashtirilgan xarajatlar 3 627 844 ming so‘m bo‘lgan bo‘lsa, 2022-yilda bu ko‘rsatkich 1 977 790,8 ming so‘mni tashkil etgan. Natijada xarajatlar hajmi 1 650 053,2 ming so‘mga yoki 54,5 foizga kamaygan. Eng katta qisqarish ish haqi va unga tenglashtirilgan to‘lovlar bo‘yicha qayd etilib, bu yo‘nalishda xarajatlar 58 foizga kamaygan. Shuningdek, ish beruvchining ijtimoiy ajratmalari qariyb 49,7 foizga, tovar va xizmatlar xarajatlari esa 53,9 foizga qisqargan. Ayniqsa, asosiy vositalarni xarid qilish va yangilash bo‘yicha xarajatlarning deyarli nol darajaga tushib qolishi universitet moddiy-texnik bazasini rivojlantirish nuqtayi nazaridan salbiy holat sifatida baholanishi mumkin.

2023–2024 yillarda buxgalteriya hisobi yuritish tizimida asosiy e’tibor mavjud mablag‘lardan tejamkor foydalanish va hisobot intizomini mustahkamlashga qaratilgan bo‘lib, xarajatlar smetasining qat’iy nazorat qilinishi kuzatiladi. Biroq ushbu yillarda ham ayrim xarajat moddalari bo‘yicha reja va fakt o‘rtasida tafovutlar saqlanib qolgan, bu esa rejalashtirish jarayonini yanada takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining “Davlat moliyaviy nazorati to'g'risida”gi Qonuni, O'RQ-414, 2016-yil 7-noyabr.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasi faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Farmoni, PF-5300, 2018-yil 11-aprel.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Budjet jarayoni ochiqligini ta'minlash va davlat budjetining shakllantirilishi hamda ijro etilishida fuqarolarning faol ishtirokini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida”gi Qarori, PQ-3691, 2018-yil 13-aprel.

4. Hepworth, N. (2024). The distinction between public financial management and internal control (PFM/IC) and public financial administration and internal control (PFA/IC). In Public financial management and internal control (pp. 85–117). Springer.

5. The Institute of Internal Auditors. (2020). The IIA’s Three Lines Model: An update of the Three Lines of Defense. https://www.theiia.org/en/content/position-papers/2020/the-iias-three-lines-model-an-update-of-the-three-lines-of-defense/